

IŠ EKSPEDICIJŲ PATIRTIES

ISSN 1392–2831 Tautosakos darbai XXXVII 2009

KA IR KAIP RENKAME ŠIANDIEN?

2008 m. spalio 16–17 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko mokslinė konferencija „Tautosakos rinkėjo vaidmuo folklorinėje kultūroje“. Iš įvairių mokslo ir kultūros institucijų susirinkę folkloristai, etnologai, istorikai ne tik skaitė pranešimus, bet ir kartu su gausiu klausytojų pulku antrąją konferencijos dieną susėdę prie apvalaus stalo diskutavo iš anksto pasirinkta tema „Ką ir kaip renkame šiandien“. Kalbėtasi pačiomis įvairiausiomis šiuolaikiniams tradicinės kultūros lauko tyrimams aktualiomis temomis: naujos strategijos ir nauji tyrimų objektai, metodologinių nuostatų kaita, etiniai ir psichologiniai tradicinės kultūros artefaktų rinkimo niuansai, tarpdalykiniai ryšiai ir t. t.

„Tautosakos darbų“ skaitytojams pateikiame kiek sutrumpintą ir pačių konferencijos dalyvių peržiūrėtą bei pakoreguotą diskusijos tekstą.

BRONĖ STUNDŽIENĖ. Susėdome prie apvalaus stalo, kad dar pasišnekėtume tais klausimais, kurie ir išprovokavo šią konferenciją. Norėčiau apsidrausti iš anksto dėl vieno dalyko: folkloro klasiką ir toliau reikia kaupti kaip ypač vertingą mūsų kultūrinio paveldo dalį, bet kartu ir neužmiršti, kad jau ne ji turėtų būti pagrindinis folkloro lauko tyrimų tikslas. Kitaip sakant, jei tik ką pavyksta aptikti iš praeities klotų, nė minties negali kilti to apeiti. Tiesą sakant, Instituto lauko tyrimų dalyviams tai jau senstelėjusios diskusijos. Mat jau vakar (tai yra kelis pastaruosius metus) mūsų virta ir pervirta šiose sultyse per ekspedicijas. Kai profesorius Romualdas Apanavičius vakar savo pranešime gražiai dėstė, kaip jie su studentais ekspedicijų vakarais apibendrindavo tai, ką pavyko rasti, man prisiminė mūsų irgi panašiuose pokalbiuose sau užduodami nuolatiniai klausimai, ar ieškome to, ko labiausiai šiandien reikia. Pastaruosius keletą metų tyrėme žemaičius ir dzūkų. Tiems, kurie bent retsykais pavarto „Tautosakos darbus“, akis jau galėjo užkliūti, kad dažnai per lauko tyrimus surinktos medžiagos apžvalgų antraštėse vietoj įprastų užrašytų dalykų apibendrinančių frazių šmėsteli kur kas aktualesnis, nors vis dar labiau retorinis, savęs ir kitų pasiklausinėjimas: „Kur ir ką mes renkame?“, „Ko mes ieškome?“ Kaip tik tie klausukai ir yra esminiai. Kaip jau yra tekę rašyti, iš tikrųjų mes priversti šiandien žvalgytis po žmonių istorinės atminties vietas ir dabarties kultūrinį vyksmą. Kaip bežiūrėsi, folkloristui, kaip apskritai tradicinės kultūros metraštininkui, tarp kitų uždavinių yra ir siekimas nustatyti, ką reiškia dabartiniam žmogui, dabartinei bendruomenei mūsų senasis paveldas. O tos minėtos atminties vietos (pranc. *lieux de mémoire*; turima omenyje prancūzų istoriko Pierre'o Nora ir jo bendraminčių sukurta istorinių vietų

konceptija) apima platų kultūrinį lauką: istoriškai reikšmingas vietoves, lemtingus praeities įvykius, kultūrinius tekstus, paminklus, prisiminimus ir kitokius tautinei atminčiai svarbius dalykus. Kaip pripažįstama – praeitis visada eina išvien su dabartimi, nors ir didėja atotrūkis tarp jų, nes iš tikrųjų, kaip toliau pacituosiu, „praeitis mums neegzistuoja, o tik reiškiasi ženklais, mįslingomis liekanomis, kuriuos privalu iširti, nes juose slypi mūsų tapatybės paslaptis, atsakymas, kas mes esame“. Todėl ir rūpi šiandienos ekspedicijose ne vien tik iš inercijos toliau didinti jau turimas gausias ir unikalias įvairias tautosakos kolekcijas. Kur kas atrodo svarbiau užčiuopti, kam ir kiek dabar vartojamas folkloras, papročiai, dar kitaip sakant, kokiais praeities ir, svarbiausia, dabarties ženklais šiandien reiškiasi žemaitiška, aukštaitiška ir apskritai lietuviška tapatybė. Pabrėžiu: dabarties. Gal ne per drąsu bus teigti, jog ekspedicijose dabar kartu su prašnekintu žmogumi mes visi kuriame: ir tas, kuris kalba kaip pateikėjas, ir tas, kuris fiksuoja kaip užrašytojas. Jų abiejų yra kuriamas visiškai naujas – išgyvento ir gyvenamo laiko, suvokiamo kaip *anksčiau* ir *dabar* – kultūrinis naratyvas su gana ryškiu folklorinės kultūros podirviu. Kad ir po šimto metų kas nors mūsų palikime matytų ne tik folkloristo pastebėtas išlikusias brangintinas senovės liekanas. Šiuo atžvilgiu net nesvarbu, kur tą palikimą kas nors ateityje aptiks – čia jau turiu galvoj vakarykštę mūsų konferencijos dieną¹ – ar šimtmečiais kauptame šimtų ir tūkstančių žmonių suneštame tautos archyve, viename ar kitame, ar tegu ir kieno nors „palovyje“, jeigu dėl vienokių ar kitokių aplinkybių tas palikimas ten išliks. Svarbu, kad kada nors po mūsų būtų matomas ir atpažįstamas mūsų gyventas laikas ir jo pagrindiniai ženklai. Ar tik ne dėl to visa galva vis dažniau – aš kalbu pirmiausia apie

¹ Pirmąją konferencijos dieną daug diskutuota apie lauko tyrimų metu sukauptos medžiagos archyvavimą, jos saugojimą ne visada lengvai prieinamuose asmeniniuose archyvuose.

Instituto žmonės – neriami į prakalbinto žmogaus asmeninės patirties išsklaidas. Čia, žinoma, irgi šiokios tokios provokacijos esama. Kyla ir abejonių, nes vis neduoda ramybės mintis, kur tose išsklaidose prasideda ir kur baigiasi folkloras. Kas šiandien yra folkloras? Ar mes neperžengiame be reikalo į kitų disciplinų teritoriją? Taigi vis sustoji prie to paties klausimo: ką ir kaip dabar turime rinkti? Kai vakar po Jono Mardosos pranešimo – atsimenate, jis minėjo Vilniaus miesto Žvėryno rajoną, kurį kadaise dar Norbertas Vėlius buvo sumanęs tirti (nors to jam nepavyko padaryti) – paklausiau, ar pranešėjas šiandien tirtų Žvėryną, Mardosa atsakė, kad tikrai ne, ten nebesą tradicinės kultūros. O ar kaip tik nevertėtų nertis į tą Žvėryną, nes – aš nežinau, gal ir klystu – pagrindinė ir daugiasluoksnė kultūros bazė šiandien koncentruojasi mieste. Ne šiaipgi kartais suabejojame, ko mes su tais savo tyrimais grūdamės taip toli, pavyzdžiui, net į Žemaitiją, kai ne mažiau aktualūs netirti kultūriniai klodai laukia čia pat, už Instituto vartų, kur gyvena ne taip seniai suvažiavę iš visos Lietuvos, taip pat ir Žemaitijos, potencialūs mūsų „pateikėjai“. Dabarties folklorinė kultūra seniai praplėtė savo veikimo zoną. O kad aš ne be pagrindo kalbu apie dabartį, apie ne tik pasikeitusį laiką, bet ir apie neišvengiamą žmogaus kultūrinių nuostatų kaitą, rodo ir visiškai neseniai turėti dialogai su ekspedicijų pašnekovais. Atsimenu, kaip Viekšnių ekspedicijoje (2006 metais) vienas puikus pasakotojas ir dainininkas stebėjosi, kodėl man, kaip mokslo žmogui, nerūpi, kas vyksta dabar, kodėl klausinėju tokių dalykų, kuriais domėjosi net ne jo tėvai, o gal tik tėvų tėvai jais gyveno... Tiesiog žmogus dūrė pirštu, ką mes galime šiandien pražiūrėti – pačią dabartį. Taigi diskusija prasidėjo: ko mes šiandien privalome „norėti“, ar tik atsirinkti devynioliktąjį amžių reprezentuojančius reliktus? Kaip ir ką įrašinėti? Kokio pateikėjo reikėtų ieškoti? Tai tik pirmieji klausimai.

LEONARDAS SAUKA. Kalbą, kaip ir ką turėtume matyti, galima nesunkiai pratesti. Juk kasdien stebime, kaip natūraliai vienas kultūros sluoksnis ant kito susideda. Ir ne vien tais atvejais, kai kalbame apie tautosaką ar liaudies muziką. Štai praeitais metais teko nuvykti į Žemaitiją, į Mažeikius, vėliau lankytis Žemalėje. Tai Dionizo Poškos gimtinė. Dalyvavau viename mokyklos renginyje. Mokykla iš išorės – pradėsiu nuo architektūros – šiuolaikiškai atnaujinta: apkalta, graži, tokia su plastiko lentelėmis. Bet kai įėjau į vidų, aš atpažinau dar mano senelio statytą tą pačią mokyklą praeito amžiaus pradžioje. Vadinasi, sluoksnis ant sluoksnio jau užsidėjo, ir tik viduje dar yra to paties seniausio klodo. Panašų vaizdą matytume, paėmę bet kurią kultūros reiškinių, kai čia pat ir sėna, ir nauja. Vien iš asmeninės patirties kiek tokių pavyzdžių galima rasti. Man teko lemtis gyventi Vilniuje daugiau kaip penkiasdešimt metų. Kiek žmogus dabar atsimeni įvairiausių pasakojimų, susijusių su konkrečia gatve: kas gyveno šitame name, kas aname. Pavyzdžiui, mano pažįstamas, žinomas vertėjas Urbas, ir jo žmona, tautosakos pateikėja, dabartinį Baltąjį skersgatvį vadino Baltojo Ožio gatve, nes ten ganėsi ožiai. Žodžiu, net kai šiaip eini gatve ir prisimeni, kad čia gyveno tas ar tas, – iškyla prieš akis gyva istorija. Tiesiog tie visi vieno ar kito reiškinio sluoksniai čia pat yra, matai jo daugiasluoksniškumą. Todėl džiaugiesi radęs ir ką nors labai seno, ir tą, kas labai nauja. Dar iš mūsų kasdienybės: užbėgs tau per

Užgavėnės mieste daugiabučio namo laiptais būrelis vaikų ir pasakys kokią maldelę, žinomą iš kur kas senesnių laikų. Žodžiu, čia pat viskas. Svarbiausia – mūsų atvirumas visam tam, kas vyksta aplink mus. Smagu ir gera žinoti, kad tu gali ir naują, ir seną pamatyti kartu.

ROMUALDAS APANAVIČIUS. Pratešdamas profesoriaus Leonardo Saukos ir kolegės Stundžienės mintį, turiu pasakyti, kad, mums turbūt nė nepastebint, Lietuvoje tradicinė kultūra kinta natūraliai. Ir taip kinta, kad, nežinodamas kaitos priežasčių, gali nepastebėti ir padaryti kitokias išvadas. Pavyzdžiui, šią vasarą skaitydamas pranešimą apie Žemaitiją, ekspedicijų vadovo akimis leidau sau pastebėti, kad pati vyriausioji žmonių karta, tie mūsų pagrindiniai pateikėjai, prieš dvidešimt metų atrodė užsidarę, nesvetingi, nevaišingi. Jaunesnė karta, tie, kurie buvo jaunesni negu šešiasdešimt metų, vaišingi, svetingi kaip ir visur Lietuvoje, pavyzdžiui, Aukštaitijoje ir net Suvalkijoje. Po paskaitos priėjo Šilalės rajono mokinukai su mokytoja ir sako: „Mes dabar ką tik iš ekspedicijos. Užfiksavom visiškai priešingą reiškinį: kaip tik ta pati vyriausioji karta – septyniasdešimtmečiai aštuoniasdešimtmečiai – labai vaišingi.“ Gerai, sakau, vaikučiai, aš kalbėjau apie tai, kas vyko prieš dvidešimt metų. Kiek tiems jūsų pateikėjams tuo metu buvo metų? Penkiasdešimt šešiasdešimt. Tai dabar, sakau, jūs kalbėtės su pačiais vyriausiais ir nežinojote, kad būtent šitoji karta jau anuomet buvo kitokia nei patys vyriausieji.

GRAŽINA KADŽYTĖ. Tautosakos rankraštyne yra rinkinys (LTR 2569), kuris būtų graži iliustracija mūsų konferencijos pranešimams ir šiai diskusijai. Nuo Utenos kilęs poetas Jonas Šiožynis 1939 metais, dar būdamas studentas, savo tėviškėje – Juknėnuose ir kituose kaimuose – užrašė labai gražų rinkinuką ratelių ir žaidimų, kuriuos šoko vietos jaunimas. Jo pateikėjai – devyniolikos, dvidešimties, dvidešimt penkerių metų ir tik trejetas vyresnių – jo paties motina, dar pora vyresnių žmonių, kuriuos jis ėmė kaip kontrolinį pavyzdį, kad pasakytų: štai šitie rateliai buvo mūsų jaunystėje šokami, šitie – ne. Rinkinyje užrašyta, kada ir kokiomis aplinkybėmis kuris ratelis atsirado ar galėjo atsirasti. Aprašyta labai gražiai ir tiksliai, matyti, kad anuomet kaip tik ir buvo tas metas, kai tų ratelių ėjimo tradicija gimsta ir išplinta. Kai buvom Daugailių ekspedicijoje 1998 metais, dar suradom vieną kitą iš tų buvusių dvidešimtmečių, kuriems jau buvo apie aštuoniasdešimt metų. Suprantama, jie atsiminė tik nuotrupas. Tai, ką mes dabar užrašom kaip seną ir tradicinį dalyką, kada nors buvo ką tik prasidėję reiškiniai. Buvo kalbėta šioje konferencijoje ir apie romansus, vadinasi, dabarties iš mūsų rinkimo lauko negalime išeliminuoti. Taip pat ir pateikėjų. Šiaip jau įprasta, kad pageidautinas mūsų pateikėjas turėtų būti bent jau septyniasdešimties metų, aštuoniasdešimties – dar geriau, o juk atsitinka ir kitaip. Iš savo patirties šitai galėtų pasakyti ir diskusijoje dalyvaujantis mūsų kolega mokytojas Rytas Tamašauskas, kuris iš Kėdainių atvažiavo. Aš tiksliai nebeatsimenu, gal toj pačioj ekspedicijoj, grįžęs vakare, jis pasakojo, kaip klausinėjo seno žmogaus apie sakmes. Tas lyg atsimena, lyg neatsimena, o jo duktė

aplink sukinėjasi ir sako: „Taigi, seneli, taigi taip buvo, taip.“ – „Eik, netrukdyk.“ Taigi rinkėjas paskui paprašė dukters parodyti kelią, susėdo jie ant griovio krašto, ir ji tas sakmes išpasakojo. Kaip ten, Rytai, panašiai buvo?

RYTAS TAMAŠAUSKAS. Tėvas tiesiog draudė pasakoti sakmes to krašto. Ir pats nebendravo, ir dukrai draudė. O kadangi tarp pelkių gyveno, mums buvo sudėtinga iškeliauti, ji tiesiog mus palydėjo... Susėdom ir papasakojo.

JURGA SADAUSKIENĖ. Aš norėčiau grįžti prie profesoriaus Leonardo Saukos minties apie tą mūsų atvirumą. Be abejo, mieste tiek pat objektų rastume sau kaip ir kaime, bet dėl ko mes tai darom, kodėl vis dar važiuojam į kaimus? Aš, pavyzdžiui, kai nuvažiuoju į ekspediciją, aiškiai matau, kad ne tik man reikia to pokalbio, reikia tom močiutėm, kurios yra vienos ir vienišos, kurioms norisi išsikalbėti. Mes, kaip ten bebūtų, atliekam tam tikrą terapinę funkciją. Tai iš tikrųjų vyksta kaime. Mokslui gal ir nelabai tai svarbu, istorijai gal nelabai, bet tam žmogui ir man – labai. Šitos vertės nenubrauksi. Man labai svarbu, kad archyvas ne tik būtų pildomas padrikais duomenimis iš žmonių praeities ir dabarties. Rinkinių prikaupti galima labai daug, bet ar yra galimybė nuspėti, ko gali prireikti ateinančioms kartoms iš to archyvo; ir kaip tada medžiagą pateikti, ją kuo mažiau pažeidus, kad ji būtų kuo patikimesnė analizuojant pačiais įvairiausiais aspektais? Manau, labai svarbu nepažeisti pasakojimo sekos, fiksuoti patį bendravimo ir atsiminimo procesą ir kaip rinkėjas modeliuoja pokalbį. Autentiškai fiksuoti sąmonės atsivėrimą. Negaliu nutylėti ir apie vieną šiuolaikinių lauko tyrimų spragą. Folkloras gyvuoja bendruomenėje, tačiau mes dažniausiai renkame vieno pateikėjo repertuarą. Taip prarandama galimybė palikti ateities kartoms aiškesnį vaizdą apie tai, kas yra XXI amžiaus pradžios bendruomenė, kaip joje bendraujama, kas kalbama, atsiminama, puoselėjama. Šiuo atveju bendruomenė – tai ir kaimas, ir miesto įstaigos kolektyvas, ir moksleivių klasė. Folkloristai galėtų daugiau dėmesio skirti tokių bendruomenių savitumui, sąmoningumui, saviraiškai tirti.

O dėl miesto kultūros, tai aš manau taip: taip, mums labai reikėtų ją fiksuoti. Bet įsivaizduokit, surenkam dabar tų rinkinių, padedam į archyvą – ir kas iš to? Reikia, kad apie miestą (ar miestelį, bažnytkaimį) būtų rašomos apybraižos, kuriama literatūra, kinas ar dar kas. Tai, kas kažkaip susintetina ir pateikia pilną reiškinių, proceso vaizdą, pilną ir gyvą... Pavienių pateikėjų repertuaro fiksavimas to visumos vaizdo neišsaugo.

B. S. Bet tai ne mūsų, folkloristų, funkcija.

J. S. Taip, ne mūsų funkcija, bet tada – kas yra mūsų funkcija?

B. S. Pirmiausia profesionaliai fiksuoti, pastebėti.

J. S. Ir viskas?

B. S. Ne, darykime tyrimus, išvadas dabar kas kiek galime, kiek sugebame. Tačiau iš esmės tai bus tik viena daugiau ar mažiau objektyviai laikotarpį reflektuojanti interpretacija. Kas kita mūsų surinkta medžiaga, skirta archyviniam saugojimui, kuri bus skaitoma ir po mūsų kaip tam tikras autentiškas paliudijimas. Tiesiog folkloristas turi dvi priedermes: tirti folklorą ir jį rinkti. Šiandien kalbame apie antrąją.

AUSTĖ NAKIENĖ. Manau, kad daug tokio gyvenimiško folkloro, kuris kadaise buvo Povilo Mataičio teatro scenoje, dabar yra lietuvių kine, dokumentikoje, nes dokumentikos kūrėjai stebi tai, kas vyksta gatvėje, tą gyvenimo spektaklį. Ir jie filmuoja ir fiksuoja. Tačiau mūsų užduotis galbūt skiriasi nuo meno kūrėjų užduoties, – jie susuka filmą ir tai yra vieno žmogaus individuali kūryba. Mes čia susėdę vis dėlto turbūt užsiimame tokia kūryba, kuri panašesnė į tradicijos tąsą, kai daugelis žmonių bando ką nors paveikti ir pakeisti. Tardamiesi, keisdami savo požiūrį, kalbėdami ir rašydami. Man atrodo, kad mes visą laiką dalyvaujame tokioj kolektyvinėj kūryboj, bet dabar tiesiog norime dar labiau ją vertinti ir jai susitelkti.

J. S. Mes dažnai susiduriame su tuo, kad renkam nepakankamai kryptingai, nepakankamai jausdami, ką mes turėtume rinkti, kad tai būtų iš tikrųjų naudingai pritaikoma. Nes dabar vis dėlto pasiduodame tokiam spontaniškam santykiui su pateikėju. Pasikrauni energijos, atiduodi energiją, bet iš tikrųjų mes nematom tų darbų, kuriuos norim padaryti. Kryptingai. Kad va, aš einu, renku ir to ar to ieškau, nes jeigu tai surasiu, tai būtinai kam nors padės. Nėra šito klausimo. Tiesiog renki, surenki...

Nepakenktų mums kartu pamąstyti, ko iki šiol kalbėdami su pateikėjais vis dar nepaklausiamo, kas dar nėra objektas, nors tikrai yra svarbi tradicija. Šiuo atveju mano pačios mintys krypsta į tradicinį šeimyninių santykių modeliavimą, į auklėjimo, pasaulėvokos ir gyvenimo praktikos perdavimo ypatumus. Tokie dalykai gali turėti regioninių skirtumų, tad įdomūs etnologiniu ir siaurai folkloristiniu aspektu, bet dar svarbesni mūsų pačių ir pateikėjų savivokai: atidžiai analizuotina privačioji gyvenimo sfera, neabejotinai lemianti kiekvieno iš mūsų supratimą ir gyvenimo kelią. Kartais reikia gydančio suvokimo, kad mus formuoja, ugdo arba žeidžia tradicija, ir artimieji – jos palaikytojai – iš tiesų čia lemia tiek, kiek sugeba būti sąmoningais tos tradicijos reflektuotojais. Kaip tik išėjusieji „į mokslus“ ir „į miestus“ tą tradicijos refleksiją yra pajėgūs vaisingai sustiprinti ir formuoti. Būtent su tokiais tyrimais sieju tautosakos mokslo naudingumą, matydama šioje srityje dideles mokslo atsinaujinimo ir tautosakos, kaip tyrimo objekto, taikomąsias galimybes.

B. S. Dėl aiškaus kryptingumo neturėjimo tenka tik antrinti Jurgai. Ar ta linkme verta eiti, pasitikriname ne tik dažnai diskutuodami, bet ir praktiškai veikdami. Kai 2004 metais nuvažiuojame į Salantus, labai gerai prisimenu, kaip stebėjau, ko muzikologė Austė Nakienė pirmučiausia žingsniuoja į Kultūros centrą; jai esą reikia iš pirmų lūpų išgirsti, kokios čia yra saviveiklos grupės, kada ir ką jos repetuoja... Kitaip sakant, ji nori informacijos iš tų, kurie patys ir organizuoja visą kultūrinę veiklą. O tuometiniu mano supratimu, ekspedicijoje reikia ieškoti tik dar neatrastų pateikėjų ir jų išliekamąją vertę turinčių kūrinių; mat kaip tik pastarųjų metų ekspedicijos subrandino visų mūsų kitokio kultūros matymo horizontus. Kaip tik Austės susidomėjimas vietine saviveikla privertė dar kartą apmąstyti mūsų darbo kryptis. Juk ne vienam iš mūsų teko matyti, kaip, pavyzdžiui, net jaunesnės kartos žemaičių folkloro ansambliai šiandien tik mokosi (dažnai iš spausdintų šaltinių) žemaitiško dainavimo abėcėlės. Tokia yra net „regioninė“ realybė. Tokia dabartis mane ir „užkabino“: stebėti, ne ko kiek liko, bet, Leonardo Saukos žodžiams pritariant, žiūrėti, kas ir kaip darosi su tais mūsų kultūros sluoksniais.

A. N. Aš vyliausi, kad miestelių ir kaimų žmonės nėra vien vartotojai to, ką jiems siūlo spauda ir televizija. Jie taip pat nori užsiimti saviraiška, kurti savo renginius: koncertus, vaidinimus, bendruomenės šventes. Gal tie renginiai ir lokaliniai, parapiiniai, bet jie irgi įdomūs.

JUOZAS ŠORYS. Šiame pokalbyje nuskambėjo žodis *mes*. Vis dėlto folklorinės ir etnologinės medžiagos rinkimas yra savaip subtilus ir netgi intymus dviejų skirtingus interesus turinčių asmenų bendravimas – ir dalykiškai pragmatiškas, ir žmogiškas sielų „suokalbis“. Tik iš to, ar susikalbi ir kaip tai padarai, kyla bendresnių svarstymų galimybės, visuotinesnių teorinių ir strateginių medžiagos rinkimo modelių gromuliavimas. Tad, apžvelgiant dabartinę susidariusią situaciją, gal pirmiausia ir reikėtų pradėti atsakinėti nuo šios diskusijos pavadinimo: ką, kaip ir

kas renka? Nuodugniai ir sąžiningai suinteresuotiesiems padiskutavus daug kas paaiškėtų. Kas tie *mes*? Ir ar yra žinomi bent jau baziniai duomenys, kurie parodytų, kas jau surinkta, kas ką rinko šiemet ir ką norėtų užrašyti kitais metais, kaip tai derinama tarpinstituciniu lygmeniu. Ir ar visa šio proceso strategija yra kieno nors vienoje arba grupės draugų galvose. Akivaizdu, kad dabar įvairiom ir labai neaiškiom kryptim tai vyksta. Kaip aktyvistai, kurių vis labiau mažta, institucijos susigalvoja, taip vis labiau išsikvepiantis vėjus ir vyksta, bet nėra susistygavimo. Visi tai žinom, bet savųjų kiemų poreikiai arčiau kūno, aišku, tuoj prisideda finansiniai, juridiniai, autoriniai ir kiti neaiškumai beigi nestabilumai. Kita vertus, plėtojasi ir įvairūs nauji tautotyrynės medžiagos kaupimo ir apdoravimo reiškiniai, pavyzdžiui, UNESCO remiamos informacinės sistemos kūrimas Lietuvos liaudies kultūros centre. Vyksta, regis, kryptingas viso nematerialaus kultūros paveldo medžiagos rinkimas į atitinkamą eilutę, puslapį, bloką. O gal tai ne pati reikšmingiausia medžiaga? O gal tai, ką kartą per metus ekspediciniu būdu lasioja mokslo institutų tyrėjai, yra labiau inspiruota jų „duoninių“ taikinių, o dar užtektinai nenumelžta „briedė“ tebelaukia prakalbintojų su atpažinimo ir susikalbėjimo šifrų dėžutėm ne tik po pažasčia, bet ir kažkur tarp širdies ir saulės rezginio. Netikiu tais pranašais, kurie grįžę iš ekspedicijos praneša, kad, žinote, šiais laikais jau nieko iš pateikėjų nepavyksta ištraukti.

BRONISLAVA KERBELYTĖ. Man atrodo, nereikia labai reglamentuoti, ką rinkti. Svarbiausia yra turėti atviras akis, ausis ir reikiamas priemones. Ką matai – reiškinį? Atsiranda naujų reiškinų, kai kada sunku juos pamatyt. Aš turiu šiek tiek patirties su studentais dirbdama. Dėščiau tokį kursą apie medžiagos rinkimo metodikas. Ir tada namų darbas priklauso. Sakau, atneškite ką nors. „Ką?“ Ką nors. „Kiek?“ Na... kiek, aš šito nežinau. Man reikia gerai padaryto darbo. O kiek, ne taip svarbu. Ir ko tik jie neatneša... Be galo įdomių visokių naujų reiškinų. Sakykim, klausia: „Man labai įdomu, ar galima iš studentų užrašinėti?“ Studentai irgi žmonės, sakau, kodėl ne. Viskas tvarkoj. Sakysim, užrašo studentai, kokias pasakas prisimena. Aš labai džiaugiuosi tuo. Vienas aprašė senelio dėžutę. Atėjo drebėdamas: „Ką jūs man dabar parašysit už tokį namų darbą? Kad labai nedaug puslapių.“ Na, nufotografuota ta dėžutė, kurią senelis labai saugojo, niekam neduodavo net pačiupinėti. Ir tas berniukas galų gale nelegaliai „prisikasė“. Pasirodo, skutimosi priemonės sudėtos...

Santykis su daiktais ir su kitais žmonėmis per daiktus. Nuotraukų padaro. Pas mus VDU Etnologijos katedroj dabar labai daug prisikaupė, mėginam tvarkyti. Nereikia reglamentuoti. Svarbu, kad būtų fiksuojami tie reiškiniai, kurie anksčiau buvo praleidžiami, o praleidžiami, nefiksuojami dėl to, kad reikėjo fiksuot tai, kas anksčiau kartų praleista. Dabar gerai, dabar folkloristų kiek čia? Per tris aukštus, ar ne? O buvo mūsų šitam kambary ir gretimam. Tai trylika žmonių tiktai. Su tuo žmogum, kuris buvo direktoriaus pavaduotojas, ir mokslinė sekretore, kurie darė kitus darbus. Tai va, galite įsivaizduoti. Vis dėlto kai kas buvo padaryta. Mes buvom plikom rąkom. Dabar jums labai nuostabu. Kai skaičiuojat [replika L. Saukai, prisimenant jo

skaitytą pranešimą]², kiek ten žodžių ranka užrašytame tekste ir magnetofoniniame įrašė, tai mūsų užrašymus paskaičiavus (aš labai stengiausi ranka užrašydama tiksliai rašyti), žodžių bus mažiau, nes nori nenori tenka kai kurių žodžių atsisakyti. Jei-gu žmogus *mat', mat', mat'* vis sakydavo kas kelintą žodį, aš buvau jam dėkinga, nes šito nerašiau... Įsivaizduokit, kokių buvo „džiaugsmų“. Ir kada mes taupom juostą ir užrašom tik kelis posmelius. Ir tą magnetofoną vežioja vienintelį stacionarinį. Kiek eilėj reikėjo stovėti, kad jį gautum. Taigi, kai skelbiat tekstus, kol mes dar esam čia keli [daugiau patirties turintys folkloristai], pasiklauskit, kaip ten buvo. Ne viską surašysi į rinkinius. Reiktų daug rašyti, o juk suprantat, kad daug rašytum, reikia daug laiko turėti, o yra dar ir kitų darbų... Man labai gaila, kad kai kuriuos tekstus skelbiant (na, aš čia sėdėjau, o gretimam kambary žmogus sėdėjo, dirbo) nepriėjo, nepaklausė, kaip ten buvo, kodėl skyrėsi, sakysim, pirmi užrašyti ten kažkokie žodžiai, pirmi posmai rankraštyje ir įrašė. Tai kad du variantai: atvažiavo magnetofonas kitą dieną. Štai tokie dalykai. Dabar aš manau, kad labai gerai, kad esam čia kartu su sėdę etnologai ir folkloristai. Kai kas mėgina skirstyt, kad čia – folkloristo darbas, čia – etnologo. Man pasakojo, kad kažkas recenzavo darbą ir parašė, kad neaišku, ar čia etnologas, ar folkloristas parašė. Tragedija! Jokios tragedijos. Kadangi kultūra yra vieninga sistema, ir tiems žmonėms, kurie ją savo galvose laikė, absoliučiai vis tiek, kaip mes skirstom, kaip mes klasifikuojam. Tuos pačius dalykus galima pasakyt žodžiu, galima veiksmu išreikšti, judesiu. Ir kai susijungia tie dalykai, tada kas nors paaiškėja. Ir aš kviesčiau folkloristus nebijoti naudot tos medžiagos, kurią tradiciškai kaupia etnologai. Kaip ir etnografinė medžiaga. Ir etnologus taip pat kviesčiau. Stebiuosi, kad sakmių nenaudoja papročių tyrinėtojai. O kam gi reikalingos sakmės? Jos iliustruoja tikėjimą arba paprotį. Ne tik iliustruoja – arba palaiko, arba paneigia. Taigi – prašom, naudokit. Ir tas požiūris keičiasi, ir prieiname iki dabarties. Ir dar vienas dalykas. Ta problema: dabartinė medžiaga ir senoji medžiaga. Anksčiau irgi reikėdavo įrodinėti, kad be senovės dabarties nebūna. Dabar vėl mes aimanuojam. Kartojamas tas pats dalykas. Nauji reiškiniai niekada neatsiranda tuščioj vietoj. Be tradicijų visuomenių nebūna. Atsiranda kaip naujovė, o paskui žiūri, kas ten iš jos iš-eina. Svarbiausia, tyrinėjant naujus reiškinius, vis dėlto reikia surast tą reiškinį, kurį naujovė tęsia. Atsiranda naujos perdavimo, saugojimo priemonės. Ne vien atmintyje saugoma. Ir jeigu kaimo žmonės ima saugot raštu, tuos sąsiuvinius reikia rinkti, jeigu atiduoda, o jeigu ne – kopijuoti.

EVALDAS VYČINAS. Ar jūs pastebėjot, kad kai paprašai [pateikėju] iš to sąsiuvinio padainuot, jos nežiūri į tą sąsiuvinį ir dainuoja visiškai ką kita. Žodžiai ne tie.

B. K. Būna, kad sąsiuvinį saugo visai kitas asmuo negu savininkas... Dar aš noriu pasiūlyti tokį dalyką. Mes kartais nesusikalbam. Reikia suderinti terminus. Reikėtų kokią konferenciją organizuoti (jeigu Institutas imtųsi). Sakykim, požiūriai išsiskiria. Sakoma, kad tautosaka yra žodžio menas. Ne tik žodžio ir ne tik menas. Paskirtys ir

² Laužtiniuose skliaustuose įrašyti diskusijos parengėjos paaiškinimai.

senųjų, ir dabartinių dalykų. Kiekvienas daiktas, jeigu jis egzistuoja, turi turėti paskirtį. Jeigu jis neturi paskirties, jis apmiršta. Kai etnologai ir folkloristai susikalba, tai net sunku sakyti, kad čia tarpdisciplininis dialogas, nes objektas tai tas pats.

L. S. Aš norėjau dar mūsų kalbėjimą pasukti ir kiek kita kryptimi. Dabar pabrėžiame, kad mūsų pagrindinis tikslas yra fiksuoti, užrašyti, palikti. Bet gal yra ir kita užduotis – nors kiek prisidėti prie tam tikros tautosakos atgaivinimo plėtros. Čia buvo kalbėta, kaip atgaivinami kai kurie renginiai. Ar nebūtų gražu po kiekvienos didesnės ekspedicijos parengti tai vietovei mažų leidinukų. Šie metai – knygos skaitymo metai. Labai gražiai tą skaitymą yra pabrėžę prancūzai. Kai jie išleidžia kokią brangią knygą, tai netrukus pasirodo ir jos vadinamasis kišeninis variantas. Išleidžiama mažytė knygutė. Ir va tokia nebrangi knygutė būtų graži dovana tai pačiai seniūnijai, kurioje buvo rinkta tautosaka. Vietiniams būtų tarsi paskata. Tai paskui gal ir įpareigotų to prisilaikyti... Tokia idėja. Kaip jums atrodytų?

B. S. Dar viena gera idėja. Tai tik rodo, kiek daug visokios patirties yra susikaupę ir kiek kyla probleminių dalykų, apie kuriuos verta šnekėtis kartu. Vis dėlto mano pareiga šiandien gražinti prie mūsų pagrindinės temos: ką ir kaip užrašinėti. Profesorė Bronislava Kerbelytė sako: „Rašykime viską.“ Bet juk susiduriame su klausimu: ką reiškia *viską*? Vakar buvo kalbama apie gyvenimo istorijas. Lina Būgienė konferencijoje kalbėjo, kokios tos istorijos kartais išeina atsitiktinės; tada ir ima aiškėti, kad turi būti koks nors tų istorijų stuburas. Neseniai Instituto folkloristai Tartu buvo susitikę su kolegomis iš Estijos. Pasirodo, jie šitą gyvenimo pasakojimų vagą jau giliai išvarę, o pradėta ji buvo dar 1989 metais. Pradžia buvo paprasta – paskelbė per spaudą: žmonės, rašykite savo gyvenimo istorijas. Stuburas jau turėtas – pateiktas rašysiantiems nedidelis klausimynas. Žmonės iš pradžių vangiau, bet vėliau vis drąsiau atsiliepė į šį raginimą. Iki dabar estai stengiasi kasmet parengti po naują gyvenimo istorijų knygą.

Kita situacija būna, kai kalbiesi tiesiogiai su pašnekovu, kad ir ta pačia asmeninio gyvenimo tema. Rišlus, o kartais ir nelabai rišlus žmogaus kalbėjimas aplimpa prisiminimų atsišakojimais, nusišakojimais, kad nė nebežinai, jau spausti tą „stop“ ar dar lūktelėt. O mintis neramiai kirba: visko vis tiekgi nesurašysiu. Juo labiau kad man vis stiprėja įsitikinimas (irgi po ilgų eksperimentų), kad tą mūsų užrašomą *viską* reikia šifruoti ir tik galutinai sutvarkytą medžiagą teikti archyvui. Tiesiog kad visiems būtų lengviau ja pasinaudoti. Ir išsaugojimo garantijos didesnės (ir garso įrašai, ir šifruoti tekstai su užrašiusiojo komentarais). Kai kurie pateikėjo monologų atsišakojimai šiandien yra gerokai naujas galvosūkis. Sėdžiu dabar prie pernykštės Veisiejų ekspedicijos garso įrašų ir galvoju: Dievuliau, dvidešimt minučių net keliais atžvilgiais man rūpėjusi pateikėja pasakoja, kaip ji išmoko plaukt, o mano užrašyta [visi juokiasi]. Ar gali toks „dokumentas“ ką nors pasakyti?

Nori nenori tenka kalbėtis apie metodologijas, juk dirbame moksliniais pagrindais. Štai per seminarus moksleiviams ir mokytojams – jau daug metų vykstančio

Jaunųjų filologų konkurso dalyviams – tikrai dar nesakome rašyti viską, nors jie irgi yra puikūs rinkėjai. Tiesiog kol kas neramu ir baugoka tą neaiškų džiną paleisti dėl labai paprasto dalyko – kad neužsikimštų archyvai.

L. S. Jeigu konkrečiai dėl gyvenimo istorijų, pirmiausia reikėtų paklausti vaikų ar anūkų, ką dažniausiai pasakojo bobutė, kokią istoriją. Ar esama šeimos folkloro? Ar jis pasikartoja? O gal žmogus išprovokuojamas tą vieną vienintelį kartą pasakoti rinkėjui. Juk tas kartojimas – svarbus folkloro požymis.

J. Š. Manau, kad bet kuris užrašytas kūrinys daugiau ar mažiau yra dviejų bendraujančių žmonių kūrinys, aišku, skirtingomis proporcijomis. Ir va, kai šioje diskusijoje ponia Bronė bando sukinėti ienas reikiama kryptimi ar moderuoja situaciją švelniai arba smarkiau, taip ir kiekvienas pokalbis su pateikėju, tas žaidimas su juo kaip su potencialiu lobynu irgi yra tam tikras sumoderavimas, situacijos sumodeliavimas. Jūs, Brone, sakot, kad dvidešimt minučių pateikėja jums pasakojo apie tai, kaip ji išmoko plaukti, vadinasi, jūs veikėt kaip socialinė darbuotoja arba šiaip pleputė ir nesuvaldėt situacijos. Žemaičiai tokiais atvejais sako, kad jūs ten šiek tiek apsilaidote su savo marškiniais ir juose pasiklydote.

B. S. Ir taip, ir ne. Kalbantis vadžios gal kiek ir išslydo iš rankų. Kitas dalykas, kad vėliau, šifruodama medžiagą, imi pagauti, kad tos moters kalbėjimo kontekste ta iš-
tęsta plaukimo detalė nėra visai atsitiktinė, o tam tikru atžvilgiu net labai iškalbinga.

J. S. Kas žmogaus sąmonėje aktyvu...

B. S. Būtent! Aš jos klausiu apie sudėtingą pokario laiką ir jos šeimos narių tuometinę laikyseną, apie kurią sužinojau iš kitų žmonių, o ji man mieliau porina apie plaukimą. Dar ne kartą bandysiu pakreipti kalbą rūpima tema, o moteris lyg tyčia vis suks ir suks į pašalius, dantis užkalbėdama ne tik plaukimu.

VIRGINIJUS JOCYS. Galima porą mintelių? Mūsų čia šiandien išsikeltas diskusijai dvigubas klausimas „Ką ir kaip renkame šiandien“ lyg ir nereikalauja kokių apibendrinančių gairių ar programinių tezių, kaip tai turėtume daryti geriau ir kryptingiau. Manychiau, vieno apibendrinto atsakymo nėra, o kiekvieno išsakyti pastebėjimai ir palinkėjimai vieni kitiems buvo išsakyti su viltimi, jog tai, ką darome, bus kam nors naudinga ateityje.

Čia mes visi daugmaž gandrinėjam po regionus. Buvo šneka ir apie darbą stambesniuose miestuose, apie Vilniaus miestą. Šiandien turėjau tokią malonią staigmeną. Išokau į troleibusą, ir įsėdo toks „kupriukas muzikantas“. Aišku, jis mėnesį gal nesiprausęs. Kai jis atsisėdo priekyje, žmonės prasiskyrė. Na, bet nematant, kvapų nejaučiant, o tik klausantis melodijų (grojo armonika), buvo labai įdomu klausytis bevažiuojant į šitą gražų renginį. Ir visas troleibusas klausėsi. Ir aš žiūrėjau, ko-

kios žmonių minos: nors žiūri pro langą, jie visi klauso. Kvapų neuosto, bet visi su šypsenom. Toks va tuteišas. Gerai, kad jis ne šneka, bet groja. Ir mes su keliom moterim jam ten į priekį tris litus perdavėm. Iki Petro ir Povilo bažnyčios taip ir atvažiom. Tai va. Dabar jeigu rimčiau, tai tie miesto kultūros tyrimai ir šiais laikais dar būtų labai įdomus dalykas. Aš tik galiu tokią vieną detalę pasakyti. Yra 1942 metų gyventojų surašymas. Karo metu. Vokiečių valdžia buvo. Visos Lietuvos surašymas. Ir yra tos situacijos fiksavimas, tų gatvių, kas kur gyveno. Surašymo administracija buvo gana lietuviška, ir gauti gana įdomūs duomenys. Pavyzdžiui, aš dabar gyvenu Markučiuose ir turiu tokią slaptą mintį palyginti demografinę situaciją, kas pasikeitė, kas atsikėlė, kaip tas mikrorajonas pulsuoja. Gal kas nors, išgirdęs mano mintį, norės prisidėti. Čia vienas momentas. Dabar kitas. Aš už tą grįžtamąjį ryšį. Vienas dalykas: kaupimas, sisteminimas, saugojimas – labai svarbios dalys. Bet kad neliktume grynai mokslinė bendruomenė teoretikai. Su tam tikra atsakomybe, ką aš vakar pranešime šiek tiek sakiau, svarbu tas grįžtamasis ryšys. Iš kur mes pasiimame tą medžiagą, atsivežame čia, kad ką nors mainais ten paliktume. Tai va, ekspedicijos metu tą aš sau taikau, ir pagal aplinkybes tuos neoficialius muzikantus, dainininkus, kurie tų vietinių kultūrininkų yra nepripažinti ir nustumti į šoną, mes kviečiame į tokį tarpinį renginį. Endriėjave teko patirti: mes susikvietėme tuos įdomius muzikuojančius žmones, tie kultūrininkai, kurie ten vietiniame ansamblyje groja, taip šnairuodami žiūrėjo, o anie šitaip pasimėgaudami visokias melodijas kad „grajija“... Jurgita Zvonkutė įrašinėjo, paskui padarėm tokią edukacinę programą: pagal tą muziką patys šokom, bandėm kitus įtraukti, jaunimą. Tokių prijaučiančių ekspedicijos metu atsirado ratelis. Toks išėjo pasibuvimas. Notėnuose ir Kartenoj gerbiamo profesoriaus Apanavičiaus pėdomis ėjom ir tokį personažą Jurgi Barysą sutikom (jau keli metai kaip miręs). Labai daugialypė asmenybė, muzikantas, labai gražiai valdė plunksną. Yra jo šeimos archyve trys sąsiuviniai atsiminimų. Jis buvęs brigadininkas, nukentėjęs. Labai įdomūs dalykai. Galbūt galėtų būti koks atskiras leidinys, labai neapbruojant, bandant tuos atsiminimus tiesiog be didelio mokslinio aptvarkymo leisti, kad eitų kaip pagalbinė medžiaga. Kad platesnis ratas galėtų pasinaudoti pirmine žmogaus atsiminimų medžiaga. Tai galbūt irgi būtų toks užsikabinimas ir ta sklaida informacinė.

B. S. Norėtusi tik pritarti, betgi ar tai realu? Štai yra mokslinė institucija, kurios misija fiksuoti ir tirti, parengti medžiagą visokioms prieigoms. Kitai veiklai trūksta ir laiko, ir lėšų, ir stačiai galimybių. Dažnai tik padėkos laiškas pateikėjams parašomas, nuotraukos pasiunčiamos ir tik prorečiais – viena kita populiareesnė publikacija, pritaikyta ir vietos žmonėms. Negalime tikrai kitokia „graža“ pasigirti.

VIDA SAVONIAKAITĖ. Norėjau prisiminti etnologams aktualius klausimus apie etnografinės medžiagos įvairiapusiškumą ir patikimumą. Etnografinės medžiagos nešališkumas, išsamumas, objektyvumas, tikslumas svarbus visiems tyrėjams. Deja, sunku prisikalbinti profesionalių pagalbininkų, kurių darbu galėtume pasitikėti,

kurie pateiktų įdomios palyginamosios informacijos mūsų pačių atliktiems etnografiniams tyrimams.

Prieš keletą metų Augustave, Punsko apylinkėse, tyrėme ten gyvenančius lietuvius. Sutikau labai šviesią puikios iškalbos poniją. Ji noriai dalijosi mintimis apie savo krašto kultūrą ir žmones. Pati pasisiūlė užpildyti klausimynus, pateikti aprašų. Palikau klausimynų, pinigų pašto išlaidoms. Juos gavau gerokai pavėluotai – knyga jau buvo išleista. Žinoma, esu nuoširdžiai dėkinga už gautus duomenis, labai apsidžiaugiau juos radusi, bet tie etnografiniai duomenys liko nepanaudoti. Tai vienas iš pavyzdžių, rodančių, kaip sunku gauti papildomos etnografinės medžiagos pagal savo sudarytą metodiką. Savo tyrimuose naudojame vis mažiau kitų žmonių etnografinių užrašų, palyginti su ankstesniais tyrimais, kai ekspedicijos buvo didžiulės – kompleksinės – ir kai dirbo labai daug žmonių. Kokia folkloro tyrėjų patirtis?

B. K. Visokia...

E. V. Grįžtant prie kompleksinių ekspedicijų, vakar jos kažkaip tik probėgšmom buvo paminėtos. Visi, kurie perėjo per šitą kompleksinių ekspedicijų veiklą, įgijo visiškai kitokią patirtį. Buvimas tarp tų žmonių [savo srities profesionalų], vakarais – tos visos diskusijos ir patarimai... Kad ir tos pačios Eugenijos Šimkūnaitės. Kokia ji ten rinkėja, bet išminties jina labai daug turėjo. Arba Dovydaitis, pavyzdžiui. Ir kiti. Arba pats Norberto Vėliaus vadovavimas, Stasio Skrodenio buvimas [ekspedicijose], visų kitų. Daug reikėtų vardinti. Ir tas susitarimas pritraukti [į kompleksines ekspede-

dicijas] kuo įvairesnių tyrinėtojų. Kiekvienas iš jų ką nors vis įnešdavo. Ir tu po to pamatai tą visą [surinktos medžiagos] spektrą. Aišku, iškart uždeda įsipareigojimus [ne taip patyrusiems] žmonėms, jiems norisi rinkti viską. Kai supranti, kad vienas rinkti visko negali, tada antras noras – specializuotis, kad nustebintum tuos „liūtus“. Specializuotis! Ir taip, kad jie žado netektų. Mes vaikščiojome ekspedicijose trise, mūsų galva buvo [kompozitorius] Urbaitis. Jis ir rašydamas muziką yra tokio tipo žmogus – apsibrėžia savo „daržą“: aš čia kapstysiuos, o jūs, taip sakant, galite ką norit daryti, jūs manęs nepaveiksit. Ir iš tikro įvarė man tokį „specializacijos bruožą“, kad aš kai pastebiu, kad kiti bando visažiniaus būti ir rinkti viską, tai iš karto suprantu, kad jie to negali padaryti, nes visur visada reikia specializuotis.

O paskui, pavyzdžiui, kai man reikėjo kiek plačiau sužinoti kontekstą apie liaudies muzikos instrumentus ir aš atėjau pas Vėlių, tada tikrai supratau, kad visiškai žalias esu šitoj srity. Nuo ko pradėti? Sėdi keturi [folkloristai] čia ir visi man patarinėja: tu paimk tą knygą, tu paimk aną knygą... Jiems viskas aišku, iš kokios knygos ką galima paimti, kokiam puslapy kas yra. Suprantat, patirtis šitų žmonių yra begalinė, ir tas jų kompleksinis mąstymas, kiekvieno savo srities išmanymas yra iš tikro labai aukšto lygio. Aš manau, kad tokio tipo žmogus yra ir Danutė Krištopaitė. Ir jos iniciatyvos gražios.

Yra labai daug būdų, kaip galima rinkti medžiagą. Pavyzdžiui, studentą nukreipi (jeigu stiprus studentas) ir jam padedi, žiūri, kad jisai rinktų taip ir ne kitaip. Suprantat, juk yra tam tikri apibrėžti terminai, kai studentas turi parašyti darbą. Negali jis rinkti visko, aišku, kad turi rinkti tiksliai, labai greitai. Ir labai greitai tvarkyti [surinktą medžiagą].

Su tvarkymu vėlgi tas pat. Ačiū Dievui, aš džiaugiuosi, kad vienas pririnko, padėjo – ir yra, kitas pririnko, padėjo – ir yra³. O paskui jau tvarkymas: ar kokia programa pasitaiko, ar koks kolektyvas susidomi. Atsiranda poreikis. Va, dabar išgirdau apie Niemio dzūkiškų dainų rinkinį⁴. Yra poreikis – ir bus padaryta [t. y. išleista]. Ir taip po truputį, po truputį tas langas skleidžiasi, didėja, matomumas mūsų kultūros plečiasi. Aš dėl to esu ramus. Labai džiaugiuosi, kad mes čia sėdim kartu ir susikalbam, kad tas mūsų vaikščiojimas po kaimus visus mus išauklėjo vos ne panašiai. Kokia nors „uniforma“ turi būti. Ir pateikėjas yra gerbiamas... Pas mus nuo Vėliaus laikų monografijos apie atskirus pateikėjus apvertė iš tikrųjų viską. Apvertė aukštyn kojom, iškėlė pateikėją į deramą vietą. O raskite rusų, kitų kraštų kultūroje tokių monografijų, kurios būtų apie vieną žmogų. Nerasite.

VYTAUTAS TUMĖNAS. Pratęsdamas kitų išsakytas mintis, norėčiau pridurti, kad personalinių tautosakos ir kitų etninės kultūros kūrėjų, meninės srities pateikėjų mokslinių pristatymų, jų fenomeno analizės vietinės ir platesniame šalies kultūros kontekste vis dėlto labai trūksta. Dėmesiu liaudies kūrybos talentams išsiskiria tik

³ Žr. pirmą išnašą.

⁴ Turima omenyje Jurgitos Ūsaitytės konferencijoje skaitytas pranešimas „Dar kartą apie Augusto Roberto Niemio folklorinę veiklą Lietuvoje: dzūkiškoji intriga“.

šiuolaikinės lietuvių tautodailės tyrimai. Pastaruoju metu išleidžiama vis daugiau jų kūrybos monografijų. Tyrinėdami taudodailininkus atrandame, kad daugelis jų kuria ir eiles, dainas, groja muzikos instrumentais. Panašiai ir muzikantai dažnai ir įvairių tautosakos kūrinių moka. Neretai kūrėjai būna apdovanoti ne vienu talentu, tik aktyviau reiškiasi kuris nors vienas. Manau, kad būtų nauja, įdomu ir aktualu labiau susitelkti ir į tų kūrybiškų asmenybių pasaulio visumos kultūrologinius tyrimus. Visiškai naujas posūkis būtų rinkti ir tyrinėti ne tik etninės kultūros subjekto pateikėjo / kūrėjo asmenybę ir kūrybą, bet ir jo meninės raiškos kontekstą – šeimos narių, giminės kūrybos, meno ar tiesiog estetikos pasaulį. Taip mes labiau priartėtume prie pačios stipriausios tradicinės kultūros šerdies – šeimos ir giminės tradicijų klausimo. Žinoma, tai būtų tarpdalykiniai tyrimai, išeinantys už siaurų tautosakos, etnologijos, dailėtyros mokslų rėmų. Įprasta, kad mūsų tyrimai linkę į kraštutines reiškinių puses: jie sutelkti ties valstybės, regionų, vietovių kultūra arba ties vienos kitos atskiros asmenybės kūrybine raiška. Tačiau dėmesys tarpiniam reiškiniui – šeimos ir giminės tradicijų santykiui su autoriaus / pateikėjo menine raiška ar kūryba išties menkas. Mes puikiai žinome kultūrinį didikų luomo dėmesį giminės istorijai, genealogijos medžiui (prisiminkime Radvilų giminės portretų galerijas), tačiau tradicinio kaimo giminės istorinės atminties, „giminės faktoriaus“ įtaką kūrybai, kultūrai išmanome per menkai. Kitas klausimas – kabinetinė anksčiau surinktų duomenų analizė šiuo požiūriu. Ji galėtų gerai parodyti kartų skirtumus, laiko įtaką, išryškinti tai, kas liudija tradicijos pastovumą, ir tai, kas kinta labiausiai.

J. Š. Norėčiau prisiminti specifiškesnę, savaip periferinę reiškinių. Juo bandžiau iškart vienu šūviu priploti kelis zuikius. Su Vita Ivanauskaite, šios konferencijos ir diskusijos rengėja, bekalbant, ji man įsuokė į galvą, kad apie tai irgi derėtų kalbėti. Turiu omenyje tam tikrą „miklą“, kuris susidarė, kai iš kadainykščio daugiausia etnologinės medžiagos rinkėjo atvirstama į tarsi ir žanrų nepaisantį žurnalistą, kuris, siekdamas kuo tikriau, tiksliu ir nuoširdžiau portretuoti kūrybingą asmenybę, vietinį, retą medžio skulptorių, žmogų nuo žemės, nuo žagrės ir vis dar pasinėrusį į folklorinius bei mitologinius vaizdinius, imasi jį kalbinti platesniu nei įprastinis formatu. Esu anksčiau „normaliai“, klasikiniu būdu rinkęs medžiagą, bet dabar jau susigadinau ir elgiuosi kaip perliukų ieškotojas „žurnaliūga“ su visai neagresyviomis kultūrininko nuostatomis. Ir susiklosčius palankioms aplinkybėms, įsijungia lyg ir užmiršti įgūdžiai, ir tarpas tarp kūrybingo gaivalo ir folkloru tiesiog įmirkusio, tuo gyvenančio specifinio pateikėjo nepateikėjo susitraukė iki menkos drūželės. Visą nujaučiamą potekstę, etninį žemaitišką podirvį tiesiog paprastai kalbėdamasis su Kazimieru Striaupa visai nesiekiau pateikti kaip unikalių artefaktų rinkinio; mat nieko ir nereikėjo perteikinti, nes egzotiškai sakmiška ir net keistai sapniška yra pati šio paprasto žmogaus, daug metų išdirbusio vairuotoju kolūkyje, bet gyvenusio su širdyje po languotais prakaituotais kaimiečio marškiniiais rusenusia kūrybos kibirkštimi, natūra. Žinojau, kad iki jo neateis nė vienas rimtas užrašinėtojas, tad man buvo gaila jį palikti bent be elementaraus dėmesio, panorau į jo paveikslą įkomponuoti

visa, ką jis turi geriausio. Va, atsinešiau ir žurnalą „Liaudies kultūra“, kuriame ir buvo publikuota mano parengta medžiagėlė su Kazimieru Striaupa, kuris yra savitos jausenos ir mąstysenos, tiesiog unikalus meistras, „Aukso vainiko“ laimėtojas, o šiaip jau labai paprastas, bet doras ir gilus žmogus⁵. Manau, tęsiant kalbą apie konferencijos tematiką, tai svarstyтина, juolab „užkabinant“ minėtas gyvenimo istorijas. Man rodos, kad toj medžiagoj sutilpo ir gyvenimo istorija, ir etnografinė, ir tautosakinė medžiaga, glaudžiai susijusi su jo patirtais išgyvenimais, ir jo samprotavimai, kodėl jis gyvena, kaip jaučiasi kaip menininkas, ir daug kitų dalykų. Man rodosi, daugeliui rinkėjų lemiamą susikalbėjimo ir išliekamąją vertę turinčio darbo sąlyga yra psichologinės situacijos įvaldymas, tapimo savu fenomenas. Ir geriausia, kai to nereikia suvaidinti, kai nusistovi nuoširdus ryšys; žinoma, to pasiekti per vieną apsilankymą neįmanoma. Kokias naudoti strategijas, priegios būdus, kad išsunktume visą „nektarą“, paimtume jį nepažeisdami pateikėjo identiteto. Ir su tuo susiduri gana komplikauta forma, nes, atėjęs pas žmogų dirbti esą kasdieninio, priklausančio pagal pareigas darbo, kartais esi priverstas liudyti ir savo, ir tėvų, ir net „bočių“ gyvenimus. Taip man atsitiko keletą kartų lankantis Dovainiuose (Plungės rajone) pas Kazimierą⁶. Apie Dovainius man jau ne kartą buvo pasakojęs tėvas, nes jis iš netoli nuo ten esančios Gintališkės į Dovainius keliems metams buvo atėjęs už piemenį ir vaikį. O Kazimieras yra labai išjautęs į savojo, tiesa, ne gimtojo, kaimo gyvenimą, daug žino apie jo dabartį ir praeitį, buvusius ir dabar gyvenančius žmones. Yra sakęs, kad beveik nėra kaime žmonių, kuriems nebūtų padėjęs tais laikais, kai dirbo su mašina, todėl ir nenuostabu, kad tada, kai pats statėsi trobą, jam padėti į talką neprašyti ir be atlygio suėjo kaimo vyrai; ir po kelių dienų jie jau kartu atšventė „kazilines“, iškėlė pabaigtuvių vainiką. Va kur nefasadinis bendruomeniškumas – be projektų ir kelių finansavimo eilučių. Be abejo, susigiedoti su Kazimieru labai padėjo „cikrinis“, kaip sako dzūkai, žemaitiškas „rokavimasis“, o jei senam vilkui kalboje gudriai paspendus slastus pavyksta neįmerkti uodegos, tai tas įveiktas patikrinimas nuima visus barjerus. Keistai atrodo, kai sakoma, jog, pirmąkart atėjus pas žmogų, galima visavertiškai susikalbėt. Beveik neįmanoma, ar ne?

B. S. Bent jau Žemaitijoje – tikrai.

J. Š. Bet dauguma šitaip daro.

E. V. Bet yra kitas metodas. Dažniausiai dainininkas ar tas pasakorius, ar muzikantas pastato tave į vietą: ateisi rytoj. Viskas. Jis pasiruošia. Arba net ne rytoj, o už poros dienų. Ir tai irgi yra puikus metodas. Duot žmogui laiko pasiruošti. Kaip vakar gerai pasakė viename pranešime cituotas Jonas Aistis: staiga užkluptas, ką žmogus prisimins? Nieko. Bet kitas būna kitoks. Čia, aišku, nuo žmogaus priklauso. Kitas

⁵ Žr. Juozas Šuorys. Įsivaziavimai tarp Lesčio, Salanto ir Apšos, *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 3, p. 56–59.

⁶ Žr. Juozas Šuorys. Dovainių meistras, *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 3, p. 60–69.

iš karto atsiskleidžia. Aišku, yra visokių žmonių. Ant kokio pataikai. Bet yra tokių, kurie tikrai turi pasirošti.

A. N. Norėčiau įsiterpti. Kalbėsiu apie bandymus su kamera atskleisti žmogaus individualybę. Kai renku medžiagą, aš dažnai suprantu, kad ko nors gražinti tai vietai, tai tradicijai aš negalėsiu, bet gal tai pravers kokiai besikuriančiai tradicijai mieste, folkloro judėjimui. Ir atėjusi pas dainininkę aš stengiuosi suprast, ko ieškos šiuolaikiniai atlikėjai. Jie norės, kad žmogus būtų individualybė, nugyvenęs ypatingą gyvenimą, įgijęs ypatingos patirties, turintis savitą balsą, jiems reikės tokio žmogaus. Aš ateinu, pavyzdžiui, pas močiutę, kuri jau senyva, jau lovoje, nebevaikšto. Gera dainininkė, dainuoja romansus. Jie turėtų būti jausmingi, poetiški, erotiški, o jos būseną jau tokia vargana... Aš pasodinu ją taip, kad nesimatytų, kad ji patale. Ir iš arti filmuoju, kad būtų kokia nors sugestija. Bandau pagauti kadra, kuriame atsispindėtų kas nors iš jos trobos, iš jos aplinkos. Nes aš noriu pagaut jos individualybę ne užrašydama jos gyvenimo istoriją, bet būtent tame kadre. Stengiuosi, nors ir suprantu, kad jeigu būčiau atėjusi dvidešimčia metų anksčiau, tai būtų buvę daug paveikiau. Jos balsas ir būseną labiau atitiktų tas dainas.

Filmuojant labai jaučiasi skaitymo iš sąsiuvinio ir dainavimo mintinai skirtumas. Žmogus kai dainuoja, ar džiazos muzikos atlikėjas, ar folkloro, iš karto atsiranda akių išraiška ir visi kiti efektai – ir vaidyba, ir įsijautimas. O kai jis skaito, to nelieka, nes tada žmogus tik suvokia tekstą ir nerodo emocijų. Juk skaitydamas knygą niekas nereaguoja kaip į filmą, neišsigąsta ir juokingoj vietoj nesijuokia, žmogus tiesiog skaito tekstą. Lygiai taip pat iš sąsiuvinio dainuoja dainas – nudelbia akis, jokios išraiškos nelieka. Aš su ta kamera, o dainininkė į mane nežiūri. Ir aš suprantu, kad čia bus tik medžiagos užfiksavimas, tačiau tam, kuris iš jos norėtų mokytis, tas įrašas nebus paveikus. Ir tenka provokuoti. Kad mestų tą sąsiuvinį, kad žiūrėtų, kad įsijaustų ir tą romansą kaip nors sudainuotų. Gana sudėtinga iš tiesų fiksuoti atlikimo išraišką, iš dainininkės kaip iš senkančios baterijos ją tenka traukti...

RŪTA ŽARSKIENĖ. Aš gal šiek tiek norėčiau pažvelgt iš kitos pusės, ne tiek iš savo tarptautinės patirties, nors ne kartą teko lankytis užsienio archyvuose ir konferencijose, bendrauti su kolegomis, bet daugiau istoriškai. Šioje konferencijoje klausantis pranešimų, man kilo tam tikrų asociacijų, minčių. Viena jų, kad mes buvome, tiksliau – ir esame, stipriai atsilikę nuo svarbesniųjų užsienio archyvų. Pavyzdžiui, Vienos fonogramų archyvas buvo įkurtas 1899 metais. Ten jau 1902 metais Rudolfas Pötschas, garso įrašų pionierius, apsiginklavęs aparatūra, fotoaparatu ir kamera, ėjo į savo pirmąją ekspediciją. Jis įrašinėjo Austrijos tautines mažumas. Darbas nenutrūko ir Pirmojo pasaulinio karo metais, kai užrašinėjo lingvistinę medžiagą net iš karo belaisvių. Jeigu atsimeiname, XX amžiaus pradžioje Lietuvoje taip pat pradėta užrašinėti fonografo aparatu. Eduardas Volteris įrašinėjo Rusų geografų draugijos fonografu, Jonas Basanavičius taip pat buvo įsigijęs tokį aparatą. Akivaizdu, kad buvo bandoma lygiuotis į Europą. Paskui Lietuvių tautosakos archyvas įrašinėjo į

fonografo plokšteles, Balys Buračas fotografavo. Stengtasi atsitiesti po Pirmojo pasaulinio karo. Lietuvos nepriklausomybės metais buvo semiamasi patirties iš Berlyno fonogramų archyvo, todėl daug dėmesio buvo skiriama garso įrašams. Deja, Antrasis pasaulinis karas vėl viską sugriovė... Kaip girdėjome Bronės Stundžienės pranešime, pats Norbertas Vėlius šeštajame dešimtmetyje dar užrašinėjo ranka. Tikrai graudu klausytis tokių faktų, kai žinai, kad magnetofonai jau buvo...

Mes šitiek metų buvome po geležine uždanga, virėme tiktai savo sultyse, todėl nenuostabu, kad absoliučiai neturime patirties. Neturėjome galimybės jos pasisemti iš svetur taip, kaip Jonas Balys. Nebuvo galimybės atlikti tyrimus kitose tautose, pažiūrėti, kaip ten, iš šalies. Mes tiriamo tik save, todėl mūsų žvilgsnis visada buvo tik iš vidaus. Mes leidžiamės į smulkmenas... Atsiranda subjektyvus santykis su viskuo. Mums skauda širdį, mes reaguojame, kai seni žmonės skundžiasi, norisi jiems padėti. Pavyzdžiui, grįžta vakare Bronė Stundžienė, iššukavusi keletą sodybų, ir sako: „Aš jaučiuosi kaip socialinė darbuotoja, visą dieną klausiausi įvairiausių skundų. Širdį skauda dėl tų visų žmonių.“ Ir mes – visi kiti ekspedicijos dalyviai – visiškai taip pat jautėmės...

Žodžiu, mes neturėjome savos mokyklos, negalėjome pasisemti patirties ir iš svetur.

B. S. Mokykla čia nepadės...

R. Ž. Netgi dar devintajame dešimtmetyje, atsimenu, eidavome su kasetiniais magnetofonais, prisipirkę rusiškų jau įrašytų kasečių, nes tuščių nebūdavo. Turėdavom tik keletą kasečių, todėl praleisdavom kai kuriuos kūrinius. Vieną dainą įrašai, dvi praleidi, nes tai – romansai. Aš manau, kad dabar mes jau galime atsigriebti. Turime visą aparatūrą, galime fiksuoti kuo plačiau arba orientuodamiesi į siauresnę sritį. Galime ne tik imti iš žmonių, bet ir duoti. Šių metų ekspedicijoje pajutau, koks svarbus yra grįžtamasis ryšys, kad mes svarbūs ne tik patys sau, sausam mokslui, bet ir mūsų aplankytiems, rajonuose gyvenantiems žmonėms. Kad mes galime pradžiuginti ir buvusių dainininkų bei muzikantų, iš kurių užrašyta medžiaga saugoma mūsų archyve, gimines.

B. S. Ačiū Rūtai. Akivaizdu, kad konferencijos organizatoriai neapmąstė laiko. Turbūt iki aštuonių valandų mes galėtume kalbėtis. Bet darykim truputį netradiciškai. Aš noriu pirmam baigiamąjį ar nebaigiamąjį žodį perduoti vieninteliam dabar šioje salėje akivaizdžiai dirbančiam žmogui, atsiradusiam tarp mūsų truputį netikėtai, dailininkui Kęstučiui Šiaulyčiui. Jis jau padarė tris „rinkinius“, čia pat nupiešdamas kai kurių diskusijos dalyvių portretus. Žinau, kad jis yra netoli mūsų veiklos. Ką jis mums galėtų pasakyti?

KĘSTUTIS ŠIAULYTIS. Ačiū. Aš mielai visada keliauju su etnografais ir tautosakos rinkėjais. Aš fiksuoju vaizdus. Manau, kad vaizdai, kaip ir kalba, taip pat formuoja žmogų, jo būdą, charakterį. Mane pakvietė, bet vis dėlto aš atsisakiau dis-

kutuoti, sakiau, mano diskusija vėl bus vaizdinė. Nupiešiu visus [p. Kęstutis išdalija portretus diskusijos dalyviams, kuriuos spėjo nupiešti; nuoširdūs plojimai].

V. J. Aš trumpai išterpsiu. Noriu paantrinti ir pasakyti, kad tikrai Žemaitijoje nėra vienos trobos, kuri nebūtų atsidariusi atėjus dailininkui Kęstučiui. Jis labai moka rasti kelią į visų širdis. Ir jeigu žmogus, bandant jį prašnekinti, nekalba, tai po keleto Kęstučio eskizų jis viską papasakoja, parodo. Žodžiu, čia yra raktas į visų širdis. Ir dar džiugiausia tai, kad Kęstutis, kaip pedagogas, kaip dailininkas, atlieka ir kultūrinę sklaidą. Kaimo žmogus, radęs atviruką su kryžium iš jo apylinkių, naujai pamato šalia buvusį objektą, kurį protėviai galbūt garbino, o jis pats užmiršo. Dar vienas dalykas. Po kelionių „Lietuvos žiniuose“ būna Kęstučio ekspedicijų aprašymų su vaizdine medžiaga. Tai keliaujantis dailininkas, kuris perteikia savo įspūdžius ir rašytine forma.

K. Š. Įdomu, kad žmonės, gyvenantys savoj erdvėj, užmiršta piliakalnį ar kokį kryžių, kurį kadaise labai gerbė. O tu ateini, atvažiuoji iš kitos erdvės ir pamatai būtent tai, kas yra svarbu. Kai nupieši, tai atsigauna – ar piliakalnis, ar šaltinis, ar upelis, ar ežeras, ar koks vaizdas. Ir žmonės iš naujo pradeda gerbti tą vietą. Tikrai buvo tokių atvejų, kai užmirštą apaugusį paminklinį kryžių nupiešiau ir po to iš tiesų buvo surengta ekspedicijos dalyvių talka, sutvarkė tą vietą. Tiesiog užsimezga toks vaizdinis dialogas.

B. S. Reikia pripažinti, kad nors, ko gero, tikrai nepavyko prie šito apvalaus stalo išdiskutuoti viso mūsų, kaip tyrėjų, sudėtingo šiuolaikinio santykio su ne mažiau sudėtinga šiuolaikine tradicine kultūra ir jos savivoka, tačiau šitame lauke realiai veikiančių atstovų „tarpinstitucinis“ susėdimas jau pats savaime yra gera pradžia. O čia išsakyti mūsų bendros veiklos siekiai, gal ir labiau asmeniškai, išsilieję kol kas tik vidinių imperatyvų forma, vienaip ar kitaip jau brėžia artimiausios perspektyvos kontūrus ar net kloja tvirtą metodologinį pamatą atsinaujinimo laukiančiai šių dienų kultūros tyrimų strategijai – kaip ir ką rinkti, kad būtų aprėptas visas mūsų platus ir margas sociokultūrinių patirčių laukas.

Dėkojame visiems, atsiliepusiems į kvietimą kalbėtis dėl naujų, dabarties diktuojamų tradicinės kultūros studijų krypčių ir jų gairių.

DISKUSIJOJE KALBĖJO: prof. habil. dr. *R. Apanavičius* (Vytauto Didžiojo universitetas), *V. Jocys* („Versmės“ leidykla), *G. Kadžytė* (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), prof. habil. dr. *B. Kerbelytė* (Vytauto Didžiojo universitetas), dr. *A. Nakienė* (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), dr. *J. Sadauskienė* (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), akademikas *L. Sauka* (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), dr. *V. Savoniakaitė* (Lietuvos istorijos institutas), doc. dr. *B. Stundžienė* (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), *K. Šiaulytis* (Lietuvos dailininkų sąjunga), *J. Šorys* (Lietuvos liaudies kultūros centras), *R. Tamašauskas* (Kėdainių rajono savivaldybės Švietimo ir kultūros departamento Švietimo skyrius), dr. *V. Tumėnas* (Lietuvos istorijos institutas), *E. Vyčinas* (Lietuvos muzikos ir teatro akademija), dr. *R. Žarskienė* (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas).

Spaudai parengė *Vita Ivanauskaitė*
Fotografavo *Andžela Jakubynienė*